

ADABAKIAK

ASPALDIKO ARPIDEDUNA.—Eskerrak biotzez J. San Martin'i gure bitartez bidaltzen dizkiozun itz oengatik. Ementxe doaz, ezer aldatu gabe:

“Gogoz baiño gogozago irakurri ditut J. San Martin'ek, azkeneko EGAN-en, idatzi dituen iritzi egokiak Celaya'ren *Lo uno y lo otro* dala-ta. Or aitatzen duen puntu bat jasoko det orain, eta besterik ez.

Hoang-Ti enperadorearen bizitza eta eriotza omen darabilzki or Celaya'k, gaiñerako gaien artean, eta gai ori, San Martin'ek ezpadaki ere —gazteegia izaki orretarako—, ezta eleberri orretan agertu lenda-biziko aldiz. Bai, zera...

Aspaldidanik naiz EGAN-en arpidedun, asiera-asieratik egia esan, eta gogoan dauzkat orain aztuxe dauden zenbait gauza. Au, esate baterako: EGAN ezta atzo goizean jaioa, Urkixo Mintegia sortu baiño askoz lenago ikusi zuen eguargia, eta jaio berri artan etzan euskal-aldizkaria, euskerazkoa bezin erderazkoa baizik. Orduko sortzaille eta lankideen artean badira aski gaur orrialde oietatik urruti xamar dabil-tzanak, ala nola Azaola, Bilbao Aristegui eta Otero. Baita Carlos Santamaría ere.

Len sortzaille aietatik bat zan Gabriel Celaya eta etzituen bein barrik argitaratu bere lanak EGAN-en, askotan baiño. Eta lan oien artean bat da orain dijoakiguna: 1949-ko irugarren zenbakian arkituko du nai duenak, 13-18 orrialdeetan.

“La fábula de Hoang-Ti” deritza eta zazpi burutan berezia dago. Itz auekin asten da: “Hoang-Ti tenía miedo. Era un hombre, y tenía por eso miedo. Cuando un hombre tiene miedo, ataca: busca enemigos y, si no los tiene, los inventa. Dar cuerpo a esa sinrazón del vacío, que es lo único que de verdad nos asusta, propone una tarea e impulsa a un combate: salva, más o menos provisionalmente, de la nada”.

Bukatu, berriz, onela bukatzen da: “Porque Hoang-Ti era pode-

roso, pero la muerte es la muerte, y nada meramente humano puede vencer la fuerza de su absurdo”.

Eztut aspaldiko saio ori oraingo liburuak dionarekin berdintzeko aukerarik izan: eztakit, bada, aldakuntzarik egin ote duen egilleak, ezta noraino aldatu duen ere. Baiña egoki iruditu zait artziñako aldizkariaren berriak onera ekartzea, gazteagoen argibiderako.

* * *

Blas Pradere'ren euskal-lanak.—Gauza jakina da Blas Pradere Arruti abadeak ez ebala gauza aundirik idatzi egunkarietan—da, baiña ainbat aldiz agertu zan saridun bere izena Gipuzkoako Diputaziñoak antolatzen ebazan Euskal-Jaietan. Saritutako lanak, bai, orrek argitaratu ziran aldizkarietan, Liburutxo moduan be bai batoren batzuk. Bere arrebearen izenarekin agertu ziran lan batzuk be eidauke zer ikusi Blasekin, gero esango dogunez.

RIEV (1) eta *Euskal-Esnalea* (2) aldizkariak iturritzat arturik, ona emen Blas Pradereren euskal-lanen barri labur bat:

1. *Oyartzun eta bere seme ospatsubak.* (Oiantzungo Euskal-Jaietan saritua, 1897'garren urtean.)

2. *Bergara'ko seme argidotarrak.* (Bergara'n, 1905'garren urteko Euskal-Jaietan saritua.)

3. *Aitzbeltz'eko zuloa.* (Bergara'n saritua, 1905'n.)

4. *Peñaflorida'ko Kondea, Lurbirako adiskideen alkarkidea lenago ipiñi zubana.* (Au be Bergaran saritua, 1905'n.)

5. *Bergara'ko azitetxe jakintsu duikintar erregezkoa.* (Diploma bat irabazi eban. Bergarako Jaietan onek be.)

6. *Tolosa'ko erriyaren izenak lenago eta orain.* (Tolosan saritua.)

7. *Aundigoai eta aginbideai zor zayoten begirunea.* (Ondarribin saritua, 1914'n. Liburutxo batean be argitaratu eban lan au.)

8. *Edaleentzako.* (Au be Ondarribin saritua, 1914'n. Liburutxo batean be agertu zan lan au.)

Dirua gordetzeko edo aurreratzeko be egin ebazan esaera batzuk, baiña eztakit euskeraz ala erderazkoak diran.

E. Esnalea-k diñoskunez, nai-ta beraren arreba Ignazia Pradere-ren izena badaroi be egilletzat, garbi ikusten ei-da Blasen eskua or, iru lan orretan, Zelan jakin gaur ziurtasunez zer gertatu zan gai one-

(1) [G. MUGICA]: *Don Blas Pradere*. RIEV, XIV (1923), 694'gn. orrialdean.

(2) E. ESNALEA [G. DE MUGICA?]: *Muerte de Pradere*. “Euskal-Esnalea”, XII (1923), 157-158'gn. orrialdeetan.

tan? Ba-ete daki batoren batek auzi onen barri? Onixek dira iru lanok :

a) *Zarauz eta bere kondaira.* (Zarautzeko Euskal-Jaietan saritua.)

b) *Gipuzkoa'ren kondairarako Gorosabel'tar Pablo jaunak artu zituben nekeak.* (Tolosako jaietan saritua.)

c) *Gipuzkoa'ren lurrazalbena.* (Gipuzkoako Geografia, umientzako. Au be saritua. Ondarribian egin bear ziran jaietarako egiña.)

Oiñatiarra zan jaiotez Blas Pradere (1851-VI-10'gñn.). Donostian il zan (1923-VIII-4'gñn.). Urte onetan il ziran Pedro Migel Urruzuno, Luis Eleizalde eta Pierre Loti, oker ezpagagoz, eta urte bi gerogo, 1925'ean, Karmelo Etxegaray.

Idazle ugaria izan ezpada be, goi-maillakoa be ez. Baiña erabili ebazan gaiak oso jakingarriak diralako, merezi dabe billatu ta liburu batean argitaratzea.

N. A.G.

* * *

Juan Kurutze de la Fuente Durangokoa: zidargiña, bertsolaria eta koplægillea.—Bertsolari onen ganean Antonio de Truebak idatzi euskun Manterolaren aldizkarian (*Los Plateros de Durango, con un recuerdo del rey Fernando VII y la reina Amalia.* "Euskalerrria", XI [1884], 181-182) eta On Juan Olazarandarra dabil orain artxibuetanda Durangoko zidargiñen barri geiago billatzen.

Truebari eskerrak, ainbat gauza jakingarri dakiguz.

1834'an il zan Juan Kurutze, Noiz jaioa zan Durangon ezpadakigu be ziurtasunez, amazortzigarren gizaldiaren erdi-ingurukoa izango eizan. Iru anai izan ziran zidargiñak, eta aita be zidargiña ta Durangarra.

Juan Kurutzeren bertsoen amairu izenburu edo titulu ipinten ditu Truebak, bere eskuetan euki ebazan eskuzkribu batzuetatik artuta. Euskerazkoak dira batzuk, erderazkoak beste batzuk, eta bietarikoak be bai batoren bat edo beste. Ona emen titulu oiek: 1 *Causino* [?]; 2 *De las moscas*; 3 *Arcacusua*; 4 *Duña criada da sensañac*; 5 *Viaje a Arratia*; 6 *Marineros*; 7 *Arre pocho*; 8 *Asuntos de caseros*; 9 *De los chisperos*; 10 *Monzona*; 11 *Reloj de Dima*; 12 *Aita Palacios*; 13 *Gaboneco cantac*.

Gure gerra ostein be argitaratu ebazan *Gabon cantac* Durangoko Felipe Astolatarrak, gabonetan kantetako, eztakit zeingarren urtean. Baleiteke 1948'garrenean edo gerotxoago izatea.

Naparroako "Revista Euskara" aldizkariak be argitaratu ebazan batzuk. Onixek bai gitxienez beintzak: *Arre pocho*, *Eulijak*, *Dimaco fiestac*, *Aita Palaziyos*, eta *Zagarra* (*Poesías por los Plateros de Durango.* III [1880], 187-191; 217-223).

Liburu aundirik egiteko lagin ezpadauke be, beintzat gauza dezen-
ttxo bat osatu leitekeala uste dot bertso, koplá eta kanta danak ba-
tuta eta egillearen eta bere anai Antoniyouren bizitza ta egitada jakin-
garriak ipini ezkeró irakurgai batean.

Bertso ta kopláen egillea Juan Kurutze bazan be, Durangoko zi-
dargiñak izenagaz (“Plateros de Durango”, “Los Plateros de Duran-
go”, etabar) agertzen dira alde guztietan, Antoniyouk ipinten eutse-
zalako soñuak, eta arkalegaz ibiltzen ziralako beti anai biak.

N. A.G.

* * *

Justo Garate jaunarentzat.—Garate jaunak argitara berria duen
Bonaventura Vulcanius'ek, 1597-an, euskerari buruz utzi zizkigun
orrialdeak irakurri ondoan (ikus *Euskera*, 1961, 239-245 orr.), emen
agertzera ausartzen naiz zenbait oar eta argitasun kolkoan ditudala.

Eskerrak ematera nator aurrenik, ongi mereziak baititu maiz aipa-
tuak bezain guñxitan ikusiak diren lerro oriek guzoi eskeñi dizkigu-
nak. Atsegiñez irakur ditezke, bere garaiko latin ozenaren jabe zelako
batetik eta bestetik, eta batez ere, buruz eta zentzuz ongi jantzia ager-
tzen zaigulako izkuntza-gaietan. Ikus bestela euskeraren gaitasunari
buruz (*crediderim tamen eos, si linguam suam excolere velint, perinde
ac nos Belgæ, nullius externae linguae adminiculo ad omnia animi
sensa propriè aptèque explicanda indigere*) eta erabat izkuntza guztien
izaeraren gaiñean diona: *quasi verò lingua quae pronunciari potest
scribi nequeat...* Ez bide zuten orretan pentsatu gure izkuntzaren apo-
logistek eta gutxiesleek.

Orain bere “*Index vocabulorum aliquot Cantabricorum*” ori azter-
tzera bagatoz, aurki ikusiko da, agerian baitago, eztituela, oker ezpa-
nago, bi iturburu besterik: berak aipatzen duen Leizarraga'ren *Testa-
mentu berria* eta, gaiñera, L. Mariño Siculo'ren *Cosas memorables
de España* delakoan (edota, berdin dena, latíñez *De rebus Hispaniae
memorabilibus* deritzanean) datorren iztegitxoá. Eztu beraz balio bere-
zirik eta berezkorik eta orrexegatik, iztegi-lanetan, lasai bazter deza-
kegu, *codex descriptus* gisa.

Ahardia itz ezaguna da, Leizarraga'rena emen: *Ora itzuli içan da
bere issurtze propria: eta, Ahardi ikucia itzuli içan da istilera iraulz-
catzera* “*Canis reversus ad suum vomitum: et, Sus lota in volutabro
luti*” (2 Petr. 2, 22).

Vulcanius'ek, euskeraz etzekielarik, etzion beti igertzen zein eus-
kal-itz zegokion zein latíñezkori. Orrela sortua da, noski, Garate'k
miresten duen “*Beraz, Mercedes*” ori. *Cer sari dut beraz?*, dio Leiza-

iraga'k (I Cor. 9, 18), latinezko *Quae est ergo merces mea?* itzul-
tzeko (*sari* erabiltzen baitu "merces"-en ordainetan, eta noiz edo noiz
alocairu), eta *beraz* "ergo" zettorren or *merces*-en parean, gutxi gora-
beera. Orrelako zerbañt gertatuko ere zitzaion *çahagui* "uter" eta *maha-*
tsarno "vinum"-ekin, elkarren aldamenean baitabilza.

Echiaz ezta *erhiaz* besterik, atzizki eta guzti, eta inprenta-utsa gai-
ñera, letren ordenak garbiro erakusten duen legez. Cf. Luc. 11, 20:
Baina baldin laincoaren erhiaz campora egoizten baditut deabruak,
"Si in digito Dei eicio daemonia".

Ezta arritzeko, azkenik, Vulcanius'ek ez *Urcia*-rik aipatzea, ez
Leizarraga'k ez L. Marineo'k itz ori ezagutzen eztuten ezkerro.

Beste utsen bat edo beste ere badu: orrela, "*Halaiotz*, Propterea"-
ren orde, irakur bedi Leizarraga'ren *halacotz*.

* * *

Garitaonaindia.—Igaro dan zenbakian idatzi gendun zer edo zertxo
Garitaonaindiako Balbino abade euskaltzearen ganean, Olazaran idaz-
learen lan bat iturritzat artuta. Aren geigarri bat besterik ez da au
oartxo au.

Mesias sarritan agindu zana Gabonetako kanta ezaguna On Bal-
binok egiña da, eta soñua Bartolo Erzilla durangoarrarena. Aurten
betetzen dira eun urte Erzilla jaio zala (1863-1898).

Zanardino italiar olerkariaren *S'io vedessi o Virgine* (Mendels-
sohnen soñuakin kantatzen zana) entzun-da egin ei-eban *Soñu ede-*
rrak dantzudaz kantua, soñu berakin kantetako.

Beste bat, *Erdu Jesus Zerutik* izenekoa, italiar kantu bat entzun-
da egin ei-eban (*Canto d'Addio dell Angelo migrante*). Kantu onen
soñuakin kantetan ei-eban Periko Barrena baritonu aundiak. Senti-
mentu aundiagaz kantetan ei-eban, batez be Santa Anako elizea jendez
beteta ikusten ebanean.

Egunen batean gure neuke B. Garitaonaindiaren bibliografia osoa
egin, or eta emen, ainbat gauza argitaratu ebazan-da. Ikusi egin bear
orduko aldizkariak, denpora piskategaz eta astiro-astiro.

Orain gaur Vinsonen Bibliografia daukat eskuetan, eta leku bitan
ikusten dodaz aipatuta bere idatzi bi. Onixek dira:

"*Erreguzco apostoladutzia. Apostolado de la oración*. Tolosa, F. Mu-
"guerza, 1889. / Pet. in-8., 4 p. à 2 col. / En biscayen. Par d. Bal-
"bino Garita y Onaindia." ("Additions et Corrections", 663 bis.
641'garren orrialdean.)

"*Danteren Comediaren lehen zatia* (s.t.l. ni d.; à la fin:) Paris,
"impr. G. Bailly, 26, rue Bonaparte. / 8 p., in-1-2 carré. / Coll.:

"P. 1-7 Dante premier chant de l'Enfer traduit en prose souletine par "M. l'abbé Inchauspe; p. 7 psalme 151 trad. par M. E.-S. Dodgson "dans le basque de Liçarrague; p. 8 hymne au sacré coeur de Jésus "par B. de Garita-onandia de Durango." ("Additions et Corrections", 653'garren orrialdean.)

N. A.G.

BUENOS AIRES'TIK. Auxe dio Arregi'tar Errupin'ek:

"Nere ustez, "Euskal baleta" deritzan idaz-lana egin duena (ikus aurtengo EGAN, 104-109 orrialdeak) zertxobait beranduegi ote dabilen nago, gure izkera ederra latifiñeratzeko eta, ala ez bada, ni jaun orri eskatzeko nor banintz, esango nioke: latifiñeratu nai badu euskera, artu ditzala gutxienez beintzat pantzera, gaztelera eta portuguesa, eta ez pantzeratik itz banaka batzuk eta *h* meta aundi bat egiteko aiña bakarrik; beste gañeratiko guzia gazteleratik dakar. "Kotel" egin nai badu, *tximisturrik* ondo aukeratzea bearrezkoa du.

Orain mende batzuek dirala, prantsesak, españolak, portugesak eta abar egin zutena gogoan artzea bidezko izango zaio euren izkuntza bikaiña eratzeari buruz. Alegia, ba: latifiñetik onenbeste, gerkeratik ainbeste, arabetik orrenbeste eta beste batzuetatik ere mordoxkatxo bana, bai. Bidezko dala uste det aolku oek ematea oartu arte, nolako alegiñak egin zituzten gure izkera zoragarria mordollo artetik ateratzeko, txukunduaz, edertuaz, ugarituaz, legunduaz, baiño beti geure erroetatik beste askoren artean, Lizardi'k Orixe'k Agirre'tar Txomin'ek, Irazusta'k eta beste ainbestek.

Uste genduan pix-oialak betiko baztertuta geunkazela, praka moztekin genbiltzala gutxienez, baiña oraindik azaltzen dira noizikpein gure-gurean lekuri ezin aukeratu dutenak, Tamalgarri da gure nortasunaren izakerarik nabarmenena amildegira eraman nai dutenak ikustea.

